

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Борінштейн Євген Русланович (Одеса) – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Університету Ушинського.

КОНТРОВЕРЗИ МЕНТАЛІТЕТУ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Дослідження проблеми менталітету в соціогуманітарному знанні почалося приблизно з середини ХІХ століття. Однак тільки в ХХ столітті пошук фундаментальних установок свідомості, звичок людини своїм найважливішим завданням зробили французькі вчені історичної школи «Анналів». Представникам цієї школи вдалося простежити розвиток менталітету всього спектру верств суспільства, зміну установок, зміну цінностей людей протягом століть.

Спочатку значний внесок у розвиток даних категорій внесли М. Блок і Л. Февр [1; 2]. Користуючись даними різних наук: географії, економіки, психології, лінгвістики та інших, вони прагнули до відтворення цілісного уявлення про життя людей. Далі категорію «менталітет» досліджував Ф.Бродель [3]. Інтереси представників його школи були зосереджені на реконструкції економічних відносин, соціоекономічному житті минулого, тісно пов'язаного з повсякденністю. Необхідно також підкреслити значну роль вчених Ж. Ле Гоффа [4], Ж. Дюби [5], М. Вовеля [6] та інших. Вони ввели в широкий науковий обіг поняття «історія ментальностей» та зробили відкриття в історичній антропології. Нове бачення сутності менталітету розпочалося з 80-х років ХХ століття: з критикою поглядів попередників виступила нова плеяда істориків на чолі з А.Буро [7] і Р. Шарт'є [8]. Якщо Ж. Дюби, Ж.ЛеГофф та інші вважали, що уявлення як ментальні стереотипи мають соціальних носіїв, то для Р. Шарт'є уявлення не мають жорсткої соціальної обумовленості; вони народжуються з потреби людей зробити суспільство більш доступним для сприйняття.

Оскільки я обмежений рамками роботи, не слід вдаватися в подальші деталі. Зазначу лише, що менталітет є багатоскладовою категорією і трактувати його можна по-різному, залежно від спрямованості дослідження.

Необхідно позначити наступну особливість: сучасні вчені в своїй більшості не роблять відмінностей між поняттями «менталітет» і «ментальність» в контексті мовних особливостей або традиції. Я ж вважаю принциповим показати дану різницю, виходячи з особливостей розуміння багатоскладності процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві.

Під **менталітетом** я розумію цілісну сукупність і специфічну форму організації інтелектуальних, емоційних, культурних особливостей, ціннісних орієнтацій і установок, властивих якій-небудь групі або спільноті. У той же час **ментальність** трактується мною як відносно стійка сукупність установок і схильностей свідомості індивіда або соціальної групи сприймати світ певним

чином.

Зазначу, що важливим представляється домінування в менталітеті людини, групи і суспільства морально-етичних складових, оскільки саме вони є головним регулятором взаємин в нашому житті.

В сучасному суспільстві значення менталітету підвищується, тому що буття суспільства, як і буття людини постійно трансформується. Тому фундаментальні об'єднувальні складові є дуже важливими. Але менталітет також трансформується. В сучасному українському суспільстві, що історичне складається з ментально різних спільнот, спостерігаються контрверзи менталітету (протиріччя, різноманітні погляди у різних соціальних, культурних та інших груп на можливості існування та розвитку суспільства).

Відмічу головні, з моєї точки зору.

1. Менталітет являє собою соціокультурно, соціоісторично обумовлений феномен. Соціокультурні трансформації, еволюція культури і цивілізації ведуть до того, що менталітет значною мірою трансформується. Але трансформація його – порівняно повільний процес. На відміну від короткочасних, мінливих настроїв суспільства, коливань громадської думки та емоційних поривів, які можуть охоплювати великі маси людей і весь народ в цілому, менталітет стійкий і консервативний. Він зберігається майже в одному і тому ж вигляді протягом цілих історичних епох. Трансформація його відбувається лише внаслідок значних культурних і цивілізаційних змін. Але російська агресія призвела до пошвидшення трансформації менталітету українців. Що зробило необхідним проводити більш глибокі та короткострокові соціологічні дослідження щодо трансформування менталітету різних соціальних груп в українському суспільстві.

2. Менталітет входить в структуру індивідуальної психіки людини в процесі його залучення до даної культури. Кожна людина ще дитиною засвоює менталітет свого народу в той же час опановуючи національну мову, слухаючи казки та колискові пісні, адаптуючись до побутових умов життя. Тому з раннього дитинства складається ментальність особистості, яка включає в себе загальні установки національної культури, їх варіації, пов'язані з особливостями субкультурного середовища, в якій особистість живе. Протягом життя ментальність індивіда може модифікуватися, але відбувається це тільки при попаданні його під вплив ментального поля будь-якої нової для нього культурної форми і, як правило, буває пов'язано з глибокими психологічними зрушеннями. Можемо констатувати, що ментальність членів українського суспільства останні роки саме дістала таких зрушень. Тобто, менталітет суспільства під тиском зовнішніх обставин трансцендентується в непрогнозовано-конфліктній площині.

3. У менталітеті суспільне та індивідуальне зливаються разом і стають єдиним цілим. Тому менталітет уявляється нам як суспільне явище, що виступає незалежною від окремих людей соціокультурною реальністю, але, з іншого боку, менталітет – це і явище особистісне, яке характеризує психіку окремої людини. Тому менталітет народу є одночасно і ментальністю його окремих представників. Соціолог Е. Дюркгейм називав уявні утворення такого роду «колективними уявленнями», підкреслюючи, що вони «не залежать від

особистої природи індивідів» [9, с. 235], хоча і існують в їх головах. Ці уявлення не створені індивідами, а нав'язуються їм ззовні, з «колективного життя» в загальному культурному середовищі. Тому менталітет продукує ментальність людини, а ментальність продукує менталітет суспільства. На жаль, в сучасному українському суспільстві різноманіття ментальностей і менталітетів не привело к зростанню толерантності і мультикультуралізму.

4. Менталітет вкорінюється в несвідомих глибинах людської свідомості, його носії можуть усвідомити зміст менталітету лише ціною спеціальних зусиль. Ментальні установки зазвичай здаються людині чимось само собою зрозумілим, і вона виходить з них в своєму мисленні і поведінці, не віддаючи собі звіту, чому вона мислить і діє так, а не інакше. Тому питання «Який Ваш менталітет?» позбавлено сенсу. Менталітет може бути тільки визначений ззовні, відстежений нами там, де ми бачимо щось несхоже на нас самих. Ми не помічаємо особливостей своєї ментальності, як і не помічаємо повітря, яким дихаємо. Це істотно ускладнює її аналіз. Але навіть якщо особистість зможе відрефлексувати і експлікувати (тобто чітко сформулювати) свої ментальні установки, то вона, швидше за все, буде вважати їх власними, внутрішніми переконаннями, що склалися в її життєвому досвіді, а не запозиченими ззовні.

У сучасному українському суспільстві спостерігаються спроби охарактеризувати себе самого без облік теорії «дзеркального Я» Чарльза Кулі, згідно з якою ключовою на нас є точка зору суспільства.

Підводячи висновки, відмітимо, що трансформація менталітету сучасного українського суспільства привела к значним контроверзам життєвого устрою, ціннісних складових людини і суспільства, а пандемія коронавірусу тільки ускладнила всі процеси. На мій погляд саме фундаментальні ціннісні орієнтації на толерантність і мультикультуралізм допоможуть нам прогресувати у сучасному бутті.

Список використаних джерел

1. Блок М. Апология истории, или ремесло историка. Москва: Наука, 1986. 260с.
2. Февр Л. Бои за историю. Москва.: Наука, 1991. 629 с.
3. Бродель Ф. Время мира. Москва: Прогресс, 1992. 679 с.
4. Вовель М. Ментальность // 50/50. Опыт словаря нового мышления. Москва: Прогресс-Пайо, 1989. С. 456-459.
5. Ле Гофф Ж. С небес на землю // Одиссей. 1991. С. 28-43.
6. Дюби Ж. Развитие исторических исследований во Франции // Одиссей. 1991. С. 48-59.
7. Буро А. Предложения к ограниченной истории ментальностей // История ментальностей. Историческая антропология. Москва: РГТУ, 1996. С. 57-63.
8. Шартье Р. Интеллектуальная история и история ментальностей // История ментальностей. Историческая антропология. Москва: РГТУ, 1996. С. 63-66.
9. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. Москва: Канон, 1995. 352 с.